

VALLÁSI NÉPRAJZI KONFERENCIA BÁLINT SÁNDOR TISZTELETÉRE SZÜLETÉSÉNEK 120. ÉVFORDULÓJÁN

Budapest, 2024. december 5.

FRAUHAMMER KRISZTINA

Száz évvel ezelőtt, 1925. áprilisában Bartók Béla koncertet adott Szegeden. A teremben alig csellengtek, egyvalaki mégis akadt, akinek életre szóló útravalót adott ez a koncert. Az akkor 19 éves Bálint Sándornak, akire a népdalok előadása megerősítő erővel hatott a parasztlét gyermekkorából magával hozott értékeiről. Ezen az úton, ezeket az értékeket kutatva indult tovább tudományos pályáján, amelyre 2024. december 5-én emlékeztünk, születésének 120. évfordulója apropóján a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetében.

Landgraf Ildikó, a kutatóközpont tudományos titkára köszöntőjében Bálint Sándornak épp ezt a gyökereihez való erős kötéléket és hűséget hangsúlyozta megnyitó beszédében. Ezek a gyermekkorba vezető meghatározó élmények váltak kutatásának fő iránymutatóivá. Így elsősorban a vallási néprajz meghonosítójaként, megújítójaként emlékezünk rá, tudva azonban azt is, hogy a szegedi nagytáj és népelet átfogó vizsgálatával is példaértékűt alkotott. Az is ismert, hogy embersége, mély hite, a feleségét szolgáló szeretete, tisztessége is kiemelte őt társai közül. „Annyi arca volt, ahány emberrel találkozott.” – vallott róla fogadott fia, Péter. A konferencia – főként kutatói szempontból – próbálta meg ezt a sokoldalúságot feltárni.

Leghangsúlyosabban a Bálint Sándor munkásságában is kiemelt szerepű vallási néprajzi témák jelentek meg az előadásokban, melyek sorát Barna Gábor, az egykori tanítvány, barát indította. Előadásában arra hívta fel a figyelmet, hogy jöllehet Bálint Sándor nem írt elméleti tanulmányokat, mégis olyan szemléletbeli változásokat indított el, ami maradandóvá lett. Kiterjesztette a nép fogalmát és a vallásos népközösség egészének vizsgálatára, belső lényegének feltárására mutatott példát, hangsúlyozva, hogy ebben szerepet kell kapjon a keresztény kultúra és a népi műveltség kapcsolódásainak, történetileg változó egymásra hatásának kutatása is. Ehhez a történeti, tudományközi holisztikus látásmódhoz kapcsolódott tájszemlélete, amelyben a tér, az idő és a vallás formáló erejének együtt hatását kereste. Határterületekre tett útmutatásai beépültek a néprajztudományba, így például az egyén szerepének a vizsgálata (lásd például a szentembereket, mint a jászladányi búcsúvezető Orosz István) a közösségi jellegű népi kultúrában.

Frauhammer Krisztina előadása Bálint Sándor néprajzkutatói örökségének egy másik fontos elemére, tárgyi hagyatékára, illetve annak egy speciális egységére hívta fel a figyelmet: az imakönyvekre, a szentképekre, imalapokra és ponyvákra. A gyűjtőként is maradandót alkotó kutató elsőként hívta fel a figyelmet ezeknek a műfajoknak a kutatására, hangsúlyozva, hogy a népi áhítat forrásvidékei után kutatva megkerülhetetlenek, hiszen az egyén vallásos lelkületének megértéséhez vihetnek közelebb minket. A hagyatékban azonban még számos egyéb értékes, és feldolgozásra váró része van. Az előadó ezek digitalizálásának, adatbázisba rendezésének szükségességére is utalt: „talán akkor helyet találhatna magának a 21. századi tudományos diskurzusokban mindaz, amit 100, 80, 60 éve gyűjtött Bálint Sándor”. Volter Domonkos és Fábíán Gabriella épp egy-egy ilyen gyűjtő, értékmentő saját projektről számolt be a konferencián. Míg az ELTE Néprajzi Intézetének doktorandusza az isaszegi szlovákság körében használt ima- és énekeskönyveket, ponyvák, imalapokból összevarrott cérnafüzeteket elemzett; addig az erdélyi néprajzkutató a csíkszentdomokosi rózsafüzér társulati tagok kézzel írott imafüzeteiről készült adatbázist mutatta be.

Máté Gábor, a Pécsi Tudományegyetem néprajzosa Bálint Sándor tájszemléletét idézte meg előadásával. A dél-dunántúli ortodox rácok, katolikus bunyevácok és sokácok által lakott „Rácország” vallási térképét és annak változásait rajzolta meg, uradalmi összeírások, határperek segítségével. Ezek a levéltári források, a bennük fellelhető templomok, egykori temetők adataival kiválóan alkalmazhatóak voltak a régió vallási történetének megragadásához. Ugyancsak ehhez a tájegységhez, és vallási sajátosságainak megragadásához kaphattunk adalékot Ament-Kovács Bence beszámolójában, aki egy 18. századi szakadati vallási társulatot (Oltáriszentség Társulat) mutatott be. Bálint Sándor nyomdokain járva a társulat működésének tágabb vallás- és kultúrtörténeti vonatkozásaira is kitért: az Oltáriszentség tisztelet szerepére, az e köré szerveződő társulat szocializációs funkcióira és az alsópapság közösség-szervező funkciójára.

Időben némiképp tovább lépve, de még mindig a régiónál és Bálint Sándor szellemiségénél, a népi vallásosság tárgyait elhivatottan gyűjtő kutatónál maradván, egy Tamásiban zajló régészeti feltárás sajátos hozadékairól hallottunk Vindus Melinda és dr. K. Németh András régészektől. A település római katolikus templomának építészeti rekonstrukciója kapcsán előkerült több száz, 18–20. századi, személyes vallásossághoz kötődő tárgy (keresztek, kegyérmek, szentképek stb.). Noha nem klasszikus régészeti anyag, mégis az derült ki az beszámolóból, hogy nagyon izgalmas kép rajzolható meg általa az itt élők utóbbi 300 évének mindennapi vallásos életéről és vallásos elképzeléseiről.

A vallási élet és kultuszok tárgyi megnyilvánulásaihoz kapcsolódva Gyöngyössy Orsolya a csongrádi közösség templomi harangokért folytatott küzdelmeit mutatta be az első világháborút követő években; Horváth Sándor pedig történeti

Nyugat-Magyarország pestis emlékeit. Ez utóbbi prezentációban a centrum-periféria helyzet szerepének jelentőségére is szép példát láthattunk. A Bécs-Sopron-Pozsony háromszögtől távolodva ugyanis egyre archaikusabb formáit sikerült feltárni a pestis okán kibontakozó emlékeknek és kultuszoknak.

A vallási kultuszok és praxisok okán több más, és fontos reláció is szóba került Bednárík János előadása kapcsán: a plébános és a közösség, az egyházi normakövetés és a hívek gyakorlata, a laikus vallásosság autonómiája és az egyházi szabályozás kötöttségei. Mindezeket a kérdéseket egy 1887-es törökbálinti jó termésért szervezett procecció (körmenet) esete apropóján vizsgálta a kutató. Ugyanezek a dilemmák, viszonyulási pontok azonban napjaink vallási életének is részei. Sőt, a politikum, a körülöttünk zajló háború további ütközőpontokat is generál a vallási életben. Kész Margit kárpátaljai kutatónő az Ukrajnában 2023. július 27-én kötelezően bevezetett Gergely-naptár használatának a hatásairól beszélt, rámutatva arra a fontos tényre, hogy az ünnepek megélése nagyon fontos identitásmegerősítő szerepet tölt be minden közösség életében. Míg azonban Ukrajnában a háború előtti időszakig a Julián-naptár és a cirill betűk egységes használata összekötő kapocsként működött, addig mára a szétválasztás egyik fontos eleme lett. A terepen élő Kész Margit számára mindezek ismeretében bizonyára nem kérdés, számára mik a népi vallásosság kutatásának mai aktualitásai. Iancu Laura (aki nem mellesleg a konferencia főszervezője is volt), azonban arra irányította rá a figyelmet előadásában, hogy a népi vallásosság külső megnyilvánulásán túl a néplélek, az ember szellemi, lelki habitusának a feltárása; a vallásos élmény, a vallás tanult szabályain túlmutató dinamikus, élő hit megragadása is fontos feladata a mai vallási néprajznak. Ebben a törekvésben is mintaadó lehet Bálint Sándor szemlélete és munkássága.

Az egynapos tanácskozás utolsó előadásai ennek az élő és dinamikus hitnek a mindennapi vallási életben való különféle megmutatkozásaira mutattak példát. Vass Erika a búcsújárás, Perger Gyula a rózsafűzér imádság, Medgyesy-Schmikli Norbert pedig a karácsonyi ünnepkör himnikus és dramatikus népénekeinek spiritualitására.

A HUN-REN Bölcsészettudományi intézetének tanácskozása méltó tisztelgés volt Bálint Sándor szellemisége, az általa elindított vallási néprajzi kutatások előtt. Rámutatott arra is, hogy ugyanúgy, ahogy az egyéni hit és a közösségi vallásgyakorlás egy folyamatosan változó, új és új alakot öltő megnyilatkozás, úgy a vele való foglalkozás is alakul, változik, létrehozza új témáit és szempontjait.